

VII. ПРАЦІ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

УДК 911.3

Романченко Т. Т., студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПРИЙНЯТТЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ПРОСТОРУ НАСЕЛЕННЯМ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ПОЛОЖЕННЯ В НЬОМУ

***Ключові слова:** простір, географічний простір, сприйняття, населення, місцеположення.*

Вступ. Актуальність теми. Тема актуальна виходячи з високої наукової уваги до процесів взаємозалежності між людським і природним середовищем, взаємодія яких на локальному рівні дає підстави для формування нових просторів – уявного, суспільно-регіонального, ментального.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей сприйняття географічного простору окремими групами населення на території має велику вагу, адже сприяє оптимізації територіального планування, регіонального управління, доцільної організації життєдіяльності тощо. Тобто є інструментом для задоволення соціальних і економічних потреб населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав переконання того, що крім реально існуючого географічного простору, в якому мешкають люди, є простір уявний, що створюється самими людьми в результаті багатовікового нагромадження важливої інформації, яка є основозабезпечуючою в процесі життєдіяльності людини. Уявлення окремих людей, що мешкають територіально близько, поєднуються в спільне середовище, в спільні знання, в спільну свідомість завдяки чому формується регіональний соціум. Тому одним з наших завдань стало: встановлення взаємозв'язків між уявним (сперцепційованим простором людини або групою людей) та натуральним – наочним, який можна охарактеризувати територіальними межами, ландшафтними особливостями та елементами, якими він сповнений або якими його наповнила людина в процесі історичного розвитку, та який є єдиною ареною реалізації та задоволення її життєвих потреб. Питаннями регіональної ідентичності на кафедрі економічної та соціальної географії займалися дослідники і ними було презентовано декілька наукових досліджень. Регіональну ідентичність як феномен більш детально вивчали соціологи, але не з географічних засад. Гадаємо, що дана робота за умов доречного піднесення та адекватного розкриття покладеної в її основу сутнісної ідеї автором в науковому колі географів стане потрібною і вивченою більш детально згодом, коли буде достатньо напрацьована для цього теоретико-методологічна база.

Соціологи в даному напрямі мають значні результати. Коржов Г. пропонує в роботі «Регіональна ідентичність в системі соціального управління територією» застосування знань про регіональні ідентичності задля «... стійкого розвитку та підвищення якості життя населення шляхом оптимального використання в справі соціально-економічної мобілізації мешканців регіону» [4]. Таким чином досліджується уявний простір людей – той, які створюють вони самі, але в цілях не уніфікації загальнодержавних норм, а з метою «...творчого задіяння потенціалу жителів» [4].

Н.Шматко і Ю.Качанов в праці «Територіальна ідентичність як предмет соціологічного дослідження» розкривають суть формування територіальних ідентичностей [8].

Робота Резнік О. «Особистість на перетині впливу територіальних ідентичностей. Соціальний ареал життя особистості» дозволяє прослідкувати залежність формування принципів життя індивідуума від глобальних впливів на територію [6].

Дослідження під егідою Кононова І. «Донбас і Галичина в регіональній системі України» дають уявлення про ієрархію етнічної ідентифікації в різних регіонах України на основі порівняння і співставлення ідентитетів [3].

Оскільки об'єктом нашого дослідження є не регіональна ідентичність, а просторова, як різновид територіальної, ми будемо розглядати і поняття перцепції простору. За логіко-аналітичними особливостями викладу матеріалу саме праця Гладкого О.В. «Апперцепція простору, її людяність та людиновимірність» найбільш повно розкриває сутність і значення даного терміну.

Не менш важливою і чи не найбільш вагомую є монографія Замятіна Д. «В сердце воздуха. К поискам сокровенных пространств». В ній представлено багатогранне географічне наповнення середовища, необхідне для реалізації географічних образів.

Особливістю географічних досліджень є спрямованість на пошук певних відмін між окремо вирізненими (історичними, природними та ін. умовами) територіями. До уваги береться регіон і досліджується, як цілісна система, а не як простір, окремі ділянки якого знаходяться по різних площинах, залежно від умов проживання і праці людей, які вони самі і створюють і надають йому вже нових, невластивих природним, рис.

Наше дослідження окремими гранями спирається на різні наукові концепції, затверджені не тільки в географії.

Філософ Жан-Жак Руссо одним з перших доводив, що в різних природо-кліматичних умовах формується різний дух народу.

Нами також спостережено, що в межах одного регіону на локальному рівні між населенням, що географічно проживає майже поряд, є значна різниця у світоглядних позиціях, що проявляється в поведінковому характері.

Причиною соціальних проблем є особливості сприйняття простору міських і сільських жителів. За Гладким О.В., людина ділить середовище на своє і чуже [1]. Тобто людина чуває себе досить комфортно там, де

постійно проживає і їй все знайомо. Відповідно, її позиція в просторі є для неї еталонно стабільною та ідеальною. Все інше – щось не те. В наступному викладенні матеріалу буде запропонована схема, яка дозволить визначити місце людини в просторі залежно від умов її життя, які склалися залежно від систем розселення на території. Регіональна ідентичність (PI) – це віднесення індивіда самим собою до певного регіону. PI є різновидом територіальної ідентичності [4]. Просторова, за нашим висновком, - це самоприкріплення людини до певної точки в просторі. В тому просторі, який вона створює сама, який наповнює власним досвідом і баченням, оцінками на різні речі. Так формується культура життя на різних рівнях – родинних, поселенських, регіональних. Нами також визначено, що існує межа, яка умовно поляризує суспільство. На схемі цією межею є лінійна абстракція, що знаходиться рівновіддалено від двох сфер: природного середовища і техносфери.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Об'єктом даного дослідження є просторова ідентичність як різновид територіальної, а **предметом** – формування різних морально-ціннісних систем сприйняття простору в залежності від позиціювання індивіда або групи індивідів в ньому.

Метою роботи є доведення наявності в суспільстві різних полюсів сприйняття простору різними групами населення за місцем проживання, відповідно до особливостей умов існуючих систем розселення.

Завдання. Головним завданням стала спроба встановити залежність між територіально відмінними і різнонаповненими сферами людського життя та відповідно сформованими в їх межах регіональними соціумами.

Виклад основного матеріалу. В географії не прийнято ділити суспільство за місцем проживання його окремих груп на місто і село. Натомість, для виокремлення певних суттєвих ознак вживається термін – система розселення. Це поняття дає уявлення про певні різнобічні зв'язки між населеними пунктами території що за характером свого положення в просторі утворюють мережу. За цим критерієм з-поміж населених пунктів прийнято розрізняти міста, селища, села. А мешканців міст, селищ міського типу відповідно вважати міським населенням, тих, що живуть у решті населених пунктів (селах, хуторах), - сільським населенням [7]. Чи не занадто проста структура для відображення складних соціальних взаємовідносин між окремими складовими суспільства?

Нами вважається, що концепція систем розселення не повністю відображає ту дійсність, яка існує в повсякденному побуті населення навіть на основі тісних взаємозв'язків між всіма існуючими в Україні поселеннями. Це є лише зріз реального матеріалістичного положення речей, який можна досліджувати в різних кутомірних позиціях: від економічних до соціальних, від екологічних до техногенних і т.д. В історично-часовій перспективі розвитку людського суспільства в глобальних рисах, ігноруючи всі поступові сходинки хронологічних змін у подіях розвитку людства, можна виділити чіткий початок і умовний кінець. Початком є первинне зародження

взаємостосунків людини з природним середовищем, як з єдиним просторомірним глобальним джерелом, яке черпало для людства наповнення всіх його життєнеобхідних речей у всіх комірках людського буття. Природа, яка була на порозі людського початку, у вимірах сприйняття, давала перші уявлення людини стосовно її місця і положення в просторі. Навіть найменша взаємодія людини з природним середовищем формувала в свідомості певне поєднання явних речей з домисленими. Так формувалася картина сприйняття і розуміння довколишнього простору, яка трансформувалася потім в систему ціннісних орієнтирів, без яких соціум жити вже не може. Адже це є досвід і основні методи виживання, втративши які людина ставала б розгубленою і нездатною користуватися можливостями простору, тобто була б непристосованою до перебування в ньому. Умовний кінець, вірніше крайня межа, в яку опирається людське суспільство не визначена часом і простягається лише до тих границь, куди може сягнути людське осмислення і передбачення, але все ж таки вона існує, адже має набір суттєвих ознак. Цією межею є штучний простір, сповнений речами, створеними людьми і наданими їм життєвої необхідності. Її можна назвати техносферою. Це сфера життєдіяльності людини, яку вона сама створила для себе. Техносфера наповнена особливими речами, в ній діють свої закони, пристосувавшись до яких людина може народитися, прожити життя і закінчити його, так і не дізнавшись, що світ її діяльності і перспективи обмежений часовими рамками людського творіння і що насправді поряд існує інший світ, в який вона ніколи не переступить межі через свою нездатність зрозуміти і прижитись в ньому (рис. 1).

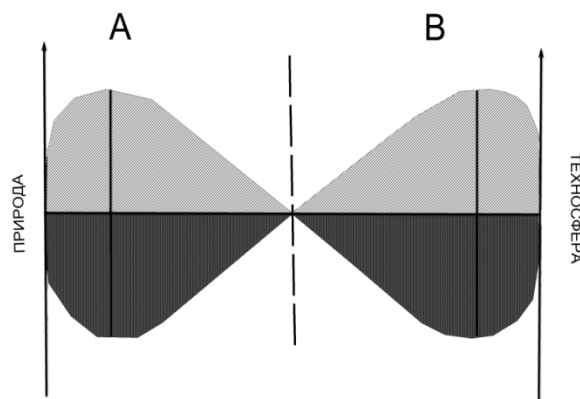

Рис.1 Поляризація суспільного простору

Умовно за схемою, людство пройшло шлях від одного краю до іншого і сьогодні наше суспільство поляризоване. Дана схема дозволяє графічно відобразити розподіл уявлень жителів міста і села.

Поле А – це уявний простір, який формується людьми, що проживають в сільській місцевості, а поле В відповідно – міських. По мірі наближення до центру системи зростає універсальність світоглядних позицій людини, але за рахунок втрати досвіду виживання на периферіях.

Поселення України різняться не тільки за соціально-економічними параметрами свого розвитку, а й за ступенем міцності зв'язку з двома крайніми на схемі сферами. Сільські населені пункти тяжіють до природних умов і тому тут переважає одна система цінностей. Місто, як орієнтир на техносферу, має іншу, відмінну за змістом речей, систему. Їх не можна плутати і шукати шляхів їх уніфікації, адже це неможливо. Людина, що йде успішно по життю, адже знає особливості власного побуту, вміє надати своєму життю системності, будучи вихідцем з одного середовища, може зламатися з дій, вибитися з часу в іншому. Не можна ділити дані системи за часом утворення і говорити, що якась з них порівняно нова, а інша – первинна і давніша. Є міста давні і процеси в них усталені і скріплені не одним поколінням. Села є нові і в них все по-новому.

В поляризованому таким чином суспільстві є ряд особливостей які, зважаючи на територіально закріпленій спосіб життя є незмінним. Проте тут існують і певні закономірності. Якщо первинне суспільство, не маючи в своїх межах ніяких розривів, жило врівноважено і кожен міг зрозуміти одне одного, адже розуміння було єдиним, то зараз так не є. Відколи людина почала впливати на матеріальний простір, видозмінюючи його природну основу, вона відірвалась від первинного осередку свого існування. Винайшовши інші нові прилади, вона навіки забуває попередні. Втрачається віками накопичений досвід поколінь. Він уже не потрібний. Ця справа лишається історикам і кінематографам.

Рис. 2 показує стан суспільства в первісних умовах і наступних потім. Не важливо, що суспільство і тоді, і завжди було ієрархізованим і неврівноваженим. Ми нехтуємо соціальною нерівністю і різними речами. Говоримо лише про систему світорозуміння і сприйняття природного середовища людьми.

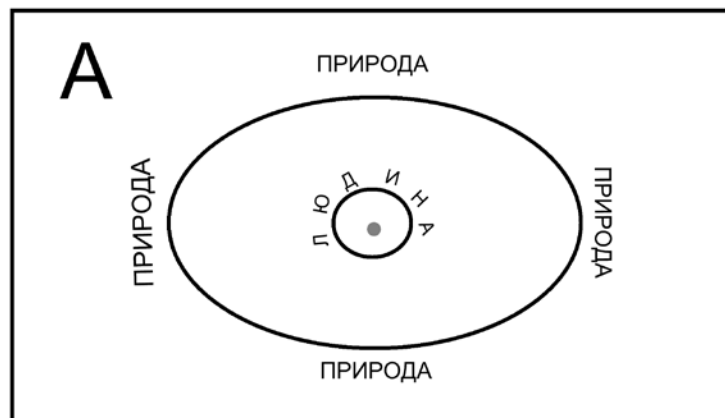

Рис.2 Первинна монополярна перцепційна система

З часом і розвитком, коли людина почала втручатися у природні процеси і спрямовувати їх в потрібне для неї русло, коли впевнювалась у своїх розумових силах, їй не вистачило власного простору, тому вона вийшла за його межі. Змінюючи умови життя, людина забуває досвід попередніх,

приспосовується до нових умов. Її знання є актуальними і необхідними для неї самої.

Так з'являється ще один простір – уявний. Побачити і виділити його дозволяє знову ж таки графічна схема. Поряд зі сферою А, яка до цього часу мала форму, як у попередній схемі – замкнену, з'являється нова - В (рис. 3).

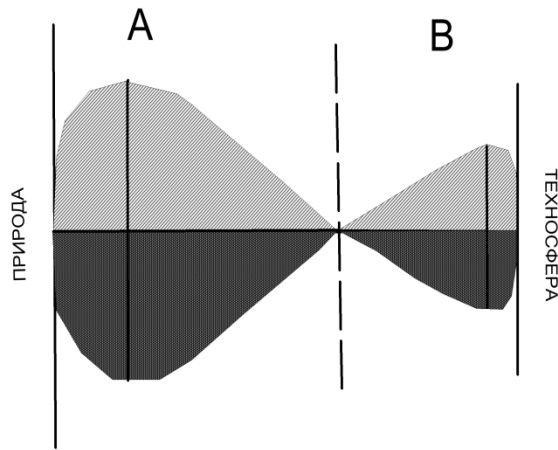

Рис.3 Динаміка поляризації суспільного простору

Наступна схема (рис.4) дозволяє виявити динаміку процесу. Якщо збільшується частка людей, яка приймає новий спосіб мислення і розуміння, то сфера В розширюється і наповнюється. Зникають при цьому одні цінності і набувають значення інші.

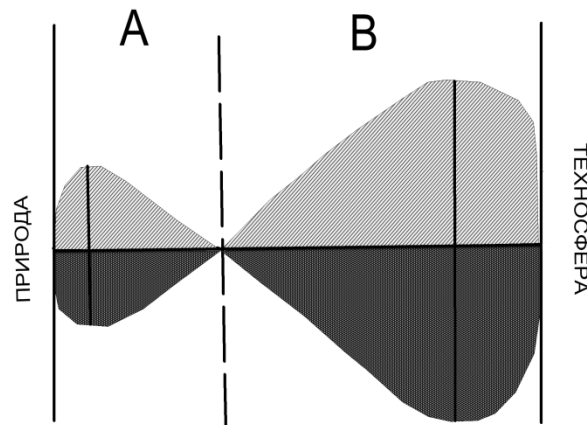

Рис.4 Імовірна поляризація суспільного простору

Якщо згодом людина повністю перейде на позиції незалежності від природного середовища і стане жити нормами повсякденного життя, які були не властиві її предкам, коли зникнуть навички праці, відчуття живого середовища поряд, схема набуде такого вигляду, як на рис.5.

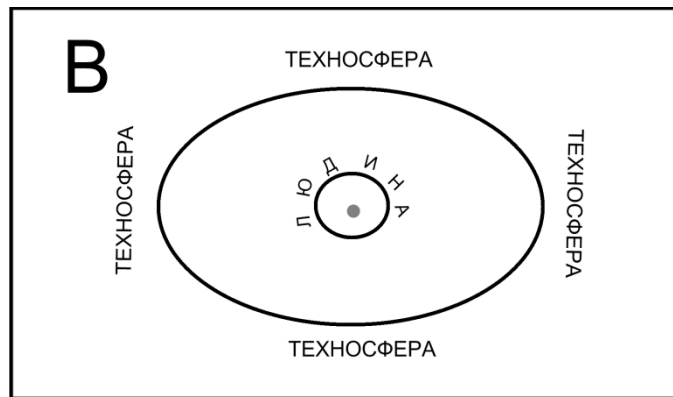

Рис.5 Вторинна монополярна перцепційна система

Посилаючись на сильну наукову гуманістично-географічну працю, де зазначається, «.. що мешканці гірських територій або важкодоступних регіонів більшою мірою усвідомлюють простір, як складну, дискретну, насичену різними об'єктами, строкату та розмаїту, обмежену форму існування елементів матеріального світу. Мешканці рівнинних, приморських регіонів тощо, навпаки, в своєму сприйнятті простору виходять з міркувань його континуальності, безперервності, нескінченності, пустоти (або недостатньої наповненості та високої одноманітності)» [1], можна дійти висновку, що середовище є визначальним в поведінці і життєвій пріоритетності людини. Тому, зважаючи на соціально-ландшафтну специфіку умов проживання населення, варто зазначити, що міський і сільський простір відрізняються.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Встановлено, що існує взаємозалежність між територіально відмінними і різнонаповненими сферами людського життя та відповідно сформованими в їх межах регіональних соціумів, а також виявлено, що формування різних морально-ціннісних систем сприйняття простору залежить від позиціювання індивіда або групи індивідів у ньому. Також сформована думка, що існують протилежно різні полюси сприйняття простору різними групами населення залежно від місця проживання індивіда та відповідно від особливостей умов існуючих систем розселення.

Література:

1. Гладкий О. В. Апперцепція простору, її людяність та людиновимірність / О. В. Гладкий // Економічна та соціальна географія. - 2013. - Вип. 67. – С. 19-28.
2. Замятин Д. Н. В сердце воздуха. К поискам сокровенных пространств: Эссе. / Д. Н. Замятин. – СПб.: Издательство Ивана Лимбаха, 2011. – 416 с.
3. Кононов И. Донбас і Галичина в регіональній системі України / Кононов И., Хобта С., Щудло С. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – С.73-98.

4. Коржов Г. Регіональна ідентичність в системі соціального управління територією / Коржов Г. // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т.ХІ. Вип.145. Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С.68-76.

5. Кувенева Т. Н. Формирование пространственных идентичностей в порубежном регионе / Кувенева Т. Н., Манаков А. Г. // Социс. – 2003. – №7. – С.3-15.

6. Резнік О. Особистість на перетині впливу територіальних ідентичностей // Соціальний ареал життя особистості / Резнік О. [За ред. М. Шульги]. – К.: ІС НАН України, 2005. – С. 209-259.

7. Шматко Н.А. Территориальная идентичность как предмет социологического исследования / Шматко Н.А., Качанов Ю.Л. // Социс. – 1998. – №4. – С.94-98.

Романченко Т. Т. Сприйняття географічного простору населенням за особливостями положення в ньому

Розкрито сутність географічного простору та особливості його сприйняття людиною. Обґрунтовано наявність різних полюсів сприйняття простору людиною у відповідності до її місця проживання, відповідно до особливостей існуючих систем розселення. Встановлено залежність між територіально відмінними і різнонаповненими сферами людського життя та відповідно сформованими в їх межах регіональними соціумами.

Ключові слова: простір, географічний простір, сприйняття, населення, місцеположення.

Романченко Т.Т. Восприятие географического пространства населением согласно особенностям положения в нем

Раскрыта сущность географического пространства и особенности его восприятия человеком. Обосновано наличие различных полюсов восприятия пространства человеком в соответствии с его местом жительства и особенностями существующих систем расселения. Установлена зависимость между территориально различными и разнонаправленными сферами человеческой жизни и, соответственно, сформированными в их пределах региональными социумами.

Ключевые слова: пространство, географическое пространство, восприятие, население, местоположение.

Romanchenko T.T. The perception of geographic space by population according to its location

The essence of the geographic space and the features of its perceptions are disclosed. The different poles of human space perception according to its location as well as according to the characteristics of the existing settlement systems are investigated. The dependence between geographically different fields of human life and different regional societies is explored.

Keywords: space, geographical space, perception, population, location.